

Yayın Geliş Tarihi: 19.03.2021

Yayına Kabul Tarihi: 23.08.2021

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Tok Abdullah ve Mehmet Ali Budak. "Amerikan Basınında Urfa'da Ermeni Olayları (1915-1918)." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 69 (2021): 163-185.

Araştırma Makalesi

AMERİKAN BASININDA URFA'DA ERMENİ OLAYLARI (1915-1918)*

(REFLECTIONS IN THE US PRESS OF EVENTS OF
ARMENIANS IN URFA (1915-1918))

Abdullah TOK**
Muhammed Ali BUDAK***

Öz: *Bu çalışma geçmişte yaşanan olaylarla ilgili yayınlanan haberleri inceleyerek ABD'nin Ermeni meselesine bakış açısını anlamayı amaçlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde Ermenilerin Sevk ve İskân Kanunu ile göç ettirilmesi olayı, özellikle Avrupa ülkeleri ve ABD'nin Türkler aleyhinde kullandıkları bir koz halini almıştır. ABD'nin bu konudaki tavrını anlayabilmek için bakılması gereken önemli kaynaklardan biri de dönemin basınıdır. Ermenilere çıkarları gereği uzun süreden beri yakınlık gösteren ABD'de basının 1915-1918 yılları arasında Urfa'da vuku bulan Ermenilerle ilgili olaylara geniş yer verdiği görülmektedir. Amerikan basını sık sık Urfa'da Ermenilere zulmedildiğini ve Ermenilerin katledildiğini sayfalarına taşımış ve Osmanlı'ya karşı kara bir propaganda yürütmüştür. Çalışmanın temel kaynaklarını, 1915-1918 dönemi ABD gazeteleri oluşturmaktadır. Çalışmanın sonunda ABD basınının söz konusu konuya bakışı, verilen örnek haberler yoluyla vuzuha kavuşturulacaktır.*

* Bu makale 6-8 Nisan 2018'de Şanlıurfa'da düzenlenen III. Uluslararası Osmanlı Sancağından Cumhuriyet Kentine Urfa Tarihi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

** ORCID: 0000-0001-9709-3204
Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih Bölümü, abduallah.tok@izu.edu.tr

*** ORCID: 0000-0002-4610-090X
Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, malibudak@yahoo.com.tr

Anahtar Kelimeler: ABD, Basın, Sevk ve İskân Kanunu, Osmanlı İmparatorluğu, Urfa.

Abstract: *This study aims to examine the perspective of the USA on Armenian question by looking at reactions in the press to the events in the past. During the First World War, the relocation of Armenians with the Law of Relocation and Settlement has become a trump card used by European countries and the USA against the Turks. One of the most important sources that have to be considered to understand the attitude of the U.S. is the press of that time. In the U.S, which has shown concern for the Armenians for a long time for its self-interests, the press gave widespread coverage to the events which took place in Urfa related to Armenians between the years 1915-1918. The American Press frequently carried on its pages that the Armenians were persecuted and massacred in Urfa province, and carried out black propaganda against the Ottoman Empire. The main sources of the study will be the USA newspapers of the period 1915-1918. At the end of the study, the perception of the American Press on the subject will be clarified through the news given as a sample.*

Keywords: *The Relocation and Resettlement Law, Ottoman Empire, Press, USA, Urfa.*

GİRİŞ

Türklerin Anadolu'ya gelişi 11. yüzyılın başına kadar gitmektedir. Çağrı Bey'in akınları ile başlayan bu durum daha sonra sıklaşmış ve nihayetinde 1071 yılında Malazgirt Savaşı ile Anadolu Türkler için yurt olmaya başlamıştır. Selçuklu ve Beylikler dönemi ile Anadolu'da Türk varlığı pekişmiştir. Osman Bey ile beylikten bir devlete dönüşen Osmanlı¹, uzun bir süre üç kıtada fetihler yaparak dünya siyasetine yön veren bir imparatorluk olarak hüküm sürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllarca bünyesindeki farklı ırk, dil, din, mezhep ve renklerden oluşan toplulukları belirli bir düzen içerisinde ve barışla yönetmeyi başarmıştır.

Sınırları içerisinde barındırdığı milletleri huzur içerisinde bir arada yaşatmayı başaran Osmanlı İmparatorluğu'nun başlıca dört millet sınıfı vardır. Bunlar Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudi milletleridir. Bunlar içerisinde Ermeniler "Millet-i sadıka" ismiyle anılmışlar ve yüzyıllarca İmparatorluğun önemli bir parçası olmuşlardır².

Osmanlı İmparatorluğu için 19 ve 20. yüzyıl emperyalist Avrupalı ülkelerin dışarıdan, bu ülkelere destek alan azınlıkların içeriden İmparatorluğu parçalayıp bölüşmek için mücadele ettiği yüzyıllar olmuştur. 19. yüzyılın sonlarında "Millet-i sadıka" olarak nitelendirilen Ermeniler, İmparatorluğa karşı faaliyetlerini artırmışlardır. 1914 yılına gelindiğinde, Birinci Dünya Harbi'nin başladığı ve emperyalist güçlerin sömürgeler kurmak uğruna milyonlarca insanın ölmesine sebep olacak kanlı bir mücadeleye giriştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti, bu savaşta Rusya, İngiltere ve Fransa gibi güçlü ülkeler ile birçok cephede savaşırken, içeride de birçok sıkıntı ile mücadele etmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte bölgedeki bazı Ermeniler Ruslar ile Doğu Cephesinde çok zor şartlar altında savaşmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğuna karşı düşman ile işbirliği yaparak mücadeleye girişmişlerdir. Ermeniler içerisinde özellikle Taşnaklar emperyalist devletlerin ve Rusların oyunlarına alet olarak Osmanlı'ya karşı faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Türk ve Kürtlere karşı Büyük Ermenistan emeline ulaşmak için kanlı eylemler düzenlemişlerdir³.

1 Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt: 1, (İstanbul: Faisal Finans Kurumu Yayını, 1986): 54-70.

2 Uğur Kurtaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 8 (2011): 61.

3 Artashes Balasani Karinyan, *Ermeni Milliyetçi Akımları* (Çeviren: Arif Acaloğlu) (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006): 87-102; Davut Kılıç, "Ermeni Meselesi'nin siyasallaşmasında Emperyalist Devletlerin Rolü," *Ermeni Araştırmaları Dergisi* 23-24 (2007): 120.

Birinci Dünya Harbi sürecinde Ermeni komiteciler, Osmanlı'nın savaşa girişini ve sıkıntılı durumunu fırsat olarak görmüşlerdir⁴. Örneğin 1914'te Erzurum'da yapılan toplantıda Ermeniler, Türk ordusunun hareketine göre tavır almayı uygun görmüşlerdir. Kongrede alınan kararlar, savaş ilanına kadar sessiz durulması, savaş kararı alındığında da Rusların tarafına geçilmesi uygun görülmüştür. Ermeniler, bir nevi sallantıda olan Osmanlı'nın yıkılmasını ve hedeflerine ulaşmayı sabırsızlıkla beklemişlerdir.⁵

Ermeniler, Güney Kafkasya'dan Çukurova bölgesine uzanan bir alanda dağınık ve genel olarak sorunsuz bir şekilde Osmanlı sınırları içerisindeki Türk ve diğer gruplarla barış halinde yüzyıllarca yaşamış olsalar da 19. yüzyılda bu durum değişmiştir⁶. Birinci Dünya Harbi sürecinde Ermenilerin düşman ile işbirliğine girişmesi ve saldırgan tavırlarından dolayı Nisan 1915'te Ermeni komiteleri hakkında yaptırım kararı alınmış, daha sonra isyan hareketlerinin olduğu şehirlerdeki Ermenilerin önce Konya, sonra da Halep'in güneydoğusu ve Zor ile Urfa bölgelerine gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Bu esnada Ermenilerin can, mal ve sağlıkları hakkında alınacak tedbirlere dair kararlar alınmıştır. Urfa'ya gönderilecek Ermenilerin Harran-Rakka arasındaki bölgelerde iskân ettirilmeleri planlanmıştır⁷. Ermenilerin gideceği yerler belirlendikten sonra, geçecekleri güzergâhlar saptanmış ve birçok güvenlik tedbiri alınmıştır. Buna rağmen yol boyunca intikam amaçlı grupların saldırıları, açlık, hastalık, iklim vb. şartlar dolayısıyla birçok kayıp yaşanmıştır. Fakat bu durumun oluşmasında Türkleri sorumlu tutmak doğru değildir.⁸

Osmanlı'nın birçok cephede ölüm kalım mücadelesi verdiği bir dönemde Ruslar ile anlaşarak bölgedeki savunmasız Müslüman halka saldırıp birçok katliam ve zulüm yapan Ermeni aşırıcılar⁹, "Osmanlı Devleti"ni Sevk ve İskân Kanunu kapsamında bir takım tedbirler almaya mecbur bırakmışlardır.¹⁰ Bu

4 İsmet Parmaksızoğlu, *Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller* (Ankara: DSI Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü, 1981): 16-101.

5 Ahmet Tetik, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918* (Ed.: Ahmet Tetik) (Ankara: Gen.Kur. ATASE ve Gen. Kur. Denetleme Başkanlığı Yayınları, 2005): 97-108.

6 Mehmet Saray, "Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı, Ermeni Meselesini ortaya çıkaranlar," *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 5-9 Eylül 1990 Kongreye Sunulan Bildiriler içinde, Cilt V., (Ankara: TTK Yayını, 1994): 1755-1756.

7 Ferudun Ata, "Divân-ı Harb-i Örf-i Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargulamaları," *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 15 (2004): 300-303; Nejdet Bilgi, *Ermeni Tehciri ve Boğazlayan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in Yargılanması* (Ankara: Köksav Yayınları, 1999): 1-73.

8 Mustafa Celalettin Hocaoğlu, "1915 Ermeni Tehcirinde Kullanılan Güzergâhlar," *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ermeni Meselesi Özel Sayısı IV* (2014): 2960-2973.

9 *Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri I* (Yay. Haz.: Uğurhan Demirbaş, Ali Osman Çınar, v.d.) (Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivi Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu:49, 2001): 49-169.

10 Mehmet Törehan Serdar, "Ermeni Sevk ve İskânın (Tehcirin) Altında Yatan Nedenler," *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 52 (2015): 223.

güvenlik amaçlı bir uygulamadır. Osmanlı Devleti'nin sistematik olarak Ermenileri yok etme gibi bir planı olmadığı o dönemde yapılan düzenlemelere ve resmi belgelere bakılarak görülebilir¹¹. Aynı şekilde Osmanlı, değil sadık olarak değer verdiği Ermenileri yok etmeyi, tarihinde hiçbir ırk, millet, mezhep ve renge karşı baskıcı, asimile edici, yok edici bir siyaset takip etmediği tarihi hakikatlere bakılarak anlaşılabilir.

Ermeni meselesinin ortaya çıkmasında ve devamında gelişen olayların anlaşılması için Avrupalı ülkelerin ve Amerika'nın bu olaydaki rolleri iyi tespit edilmelidir. Zira Ermeni meselesi sadece bir Türk-Ermeni sorunu değildir¹². Böyle bir meselenin ortaya çıkmasında birçok dış gücün etkisi vardır¹³. Zira Türk ve Ermeniler arasında önemli bir meselenin ortaya çıkması 19. yüzyılda Avrupa ülkeleri ve ABD'nin faaliyetleri neticesinde olmuştur. Avrupa, ABD ve hatta Rusya'nın dahi Ermenilerle bu kadar yakından alakadar olmalarını, tamamen insani duygulara bağlamak pek mümkün görünmemektedir. Bugün aynı ülkeler bölgedeki Kürt ve diğer gruplar için benzer eğilimler göstermektedir.

Öncelikle Rusların kendi siyasi ve ekonomik emelleri için kullandığı Ermeniler¹⁴, daha sonra İngiliz ve Fransızlar tarafından benzer amaçlarla kullanılmışlardır.¹⁵ Ermeni meselesinin geçmişten günümüze kadar tatsız bir hâl almasında İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerin çıkarları gereği kara propaganda yapmaları büyük bir etmendir¹⁶. Ermeni meselesinin ortaya

11 Kemal Çiçek, "Osmanlı Ermenilerinin 1915'teki Tehciri: Bir Değerlendirme," *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 3, Sayı 6, (2010): 4-5.

12 Ramazan Tosun, "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti," *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı 14 (2004): 144; Ermeni meselesinin ortaya çıkışı için ayrıca bkz. Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı (1878-1897)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984): 1-16.

13 İbrahim Erdal, "Amerikan Belgelerine Göre; Ermeni Milliyetinin Oluşumunda Misyonerlerin ve Yardım Kuruluşlarının Rolü," *Hoşgörülen Yol Ayrımına Ermeniler II* içinde, (Yay. Haz.: M. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan) (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını:163, 2009): 350-355; Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası* (Ankara: TTK Basımevi, 1983): 54-113.

14 Ziyad Emrahov, "Rus Tarih Yazımında Ermeni Meselesi ve Sorunun Oluşumunda Çar Rusya'sının Rolü," *Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi (19. Yüzyıldan Günümüze) Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Bitlis 12-14 Mayıs 2016* içinde (Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2017): 336.

15 Kerime Şükürova, "Rusya'nın Siyasetinde 'Türkiye Ermenistan'ı' Meselesi: Oluşumu, Kuruluş Çalışmaları ve iflas," *Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi (19. Yüzyıldan Günümüze) Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Bitlis, 12-14 Mayıs 2016*, (Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2017): 465-469; Feridun Eser, "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında ve Devamında Yabancı Devletlerin Rolü," *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı II*, Sayı 61 (2014): 905-916; Zeynep Altıntaş, "1890 Yılına Kadar Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere'nin Rolü," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ermeni Özel Sayısı 7*, Sayı 1 (2005): 173-181.

16 Salâhi R. Sonyel, "Turco-Armenian Relations And British Propaganda During The First World War," *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt V. (Ankara: TTK Yayını, 1994): 2138-2139.

çıkışından günümüze kadar, ABD'nin bir yandan misyonerlik faaliyetleri ile bir yandan da neşriyat yoluyla bu meseleyi canlı tuttuğu ve kara bir propaganda yaptığı aşikârdır. ABD'nin Ermeniler ile ilgili yürüttüğü propagandayı aydınlatılabilmek amacıyla bu çalışmada 1915-1918 yılları arasında Urfa'da Ermeni olaylarının Amerikan basınına yansımaları incelenecektir.

1. Urfa Ermeni Olayları ve ABD'nin Faaliyetleri

Ermenilerin Hıristiyan olmaya başlamasının M.S. 313 yılında Urfa dolaylarında olduğu rivayet edilir¹⁷. Bunun da etkisiyle Urfa, tarihte Ermeniler ve Hıristiyanlar için önemli bir şehir olmuştur. Bunun yanında Urfa, birçok peygambere ev sahipliği yapması vesilesiyle Müslümanlar için de çok önem arz eder. Urfa'da Müslümanlar ile yüzyıllarca beraber yaşayan Ermeniler, 19. yüzyılın sonlarında oluşan siyasi durumun tesiriyle sorun çıkartmaya ve sorun yaşamaya başlamışlardır. Özellikle Osmanlı ile mücadele eden devletlerin de etkisiyle Ermeni komitacıların faaliyetleri, daha sonra yaşanacak birçok olaya zemin oluşturmuştur.

Ermeni olaylarını tetikleyen bir önemli sebep eğitim için Avrupa ve Amerika'ya giden bazı Ermeni öğrencilerinin Urfa'ya dönüşlerinde komitacılığa soyunmalarıdır¹⁸. Osmanlı topraklarında başlayan misyonerlik faaliyetleri çalkantıların artmasına etki eden diğer bir önemli sebeptir. Protestanlar tarafından ABD'de 1810 yılında kurulan Amerikan Misyonerlik Teşkilatı (BOARD)¹⁹, Osmanlı topraklarında birçok kolej ve yardım kurumu açarak misyonerlik faaliyetlerini bu tür kurumların çatısı altında yürütmüştür. Örneğin ABD BOARD teşkilatı bünyesinde Urfa'da açılan Amerikan Körler Okulu ekseriyetle Ermenilerden oluşmuştur. Bu tarz kurumların açılması titiz bir araştırmanın sonucudur. Burada görev yapan misyonerler kendi dini inanç ve düşüncelerini empoze etmeye çalışmışlardır²⁰.

Misyonerlik faaliyetleri, iç çalkantılar, I. Dünya Savaşı ve yabancı ülkelerin Ermenileri kışkırtıp desteklemesi Osmanlı Devleti'ni önlem almaya zorlamış ve bu uygulama yapılırken sevke tabi olanların ihtiyaçları için birçok tedbir

17 Eric Feigl, *Ermeni Mitomanyası* (Çev.: Can Ceylan) (İstanbul: Çr Yayıncılık, 2007): 34.

18 İlhami Yurdakul, "Urfa Ermeni Olayları ve 29 Aralık Vakası (1845-1914)," *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı 1, (2016): 137-142.

19 Özgür Yıldız, "ABCFM (Amerikan Board) Arşivleri'nin Osmanlı-Amerikan İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Sayı: XXVII (2016): 520.

20 İdris Yücel, "Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914)", *CTAD*, Sayı 14, (2011): 73-79.

alınmıştır²¹. Bütün bunlara rağmen hem Ermeniler hem de bölgedeki Müslümanlar için istenmeyen olaylar meydana gelmiştir. Urfa şehri bu süreç içerisinde olaylardan nasibini fazlasıyla almış ve şehir büyük sıkıntılar yaşamıştır²². Urfa'da Ermeni erkek ve kadınların Müslüman halk ile savaştığı Ermeni kaynaklar tarafından da kabul edilmektedir. Bunun yanında Urfa'ya gelen Ermeniler içinde olan kişilerin ifadelerine göre askerler kendilerini yol boyunca intikamcı gruplardan ve haydutlardan korumuş ve bazı askerler bu çatışmalarda hayatlarını kaybetmişlerdir²³. Netice itibarıyla Urfa'da bu süreç içerisinde birçok olay yaşanmış²⁴ ve yaşananlar özellikle Amerikan basın ve yayınlarında tek taraflı olarak bilinçli bir şekilde işlenmiştir.

2. Urfa Ermeni Olaylarının Amerikan Basınına Yansıması

Amerikan basını Türkiye'de cereyan eden Ermeniler ile ilgili olayları yakından takip etmiş ve olaylara karşı sergilediği tavır, Türkiye ve Türkler için son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur²⁵. ABD basınının özellikle Sevk ve İskân Kanunu'nu takiben Ermenilere karşı hassasiyeti daha da artmıştır²⁶. 1915 sonrasında ABD'ye giden Ermenilerin yapılan karalama kampanyalarında önemli etkisi olmuştur²⁷.

1915 yılında sık sık Ermeniler ve Urfa'daki olayları gündeme getiren Amerikan gazeteleri, ABD'nin bölgede zor durumda olan Ermenilere, yani Hıristiyanlara yardım ettiğini, Urfa şehrinin Hıristiyanlık için eski tarihlerden beri önemli

21 Yusuf Sarımay, "Sevk ve İskân," *Türk ve Ermeni İhtilâfî Makaleleri* (Ed.: Hikmet Özdemir) (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2007): 226.

22 Hikmet Özdemir, "Çatışmalar", *Türk ve Ermeni İhtilâfî Makaleleri*, (Ed.: Hikmet Özdemir) (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2007): 207-209.

23 Muammer Demirel, Mehmet Takkaç, "Ermeni Tehciri Anıları Üzerine," *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33 (2007): 66.

24 Recep Karakaya, *Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923)* (İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:52, 2001): 17-19, 40, 129-134, 171, 197, 204.

25 Erdal Açıkse, Ebru Güher, "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkmasında Amerikan Basın-Yayın Faaliyetlerinin Rolü," *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu (6-8 Mayıs 2015- Erzurum), Bildiriler Kitabı II*, (Ed.: Tolga Başak, Mevlüt Yüksel) (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 1201, 2016): 1033-1047; Erdal Kolay, "1920'li Yıllarda Avrupa'da Sinema ve Tiyatroda Ermeni Propagandası," *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, (2017): 166-183.

26 Mahir Küçükvatan, "Tehcir Kararı Üzerine Amerika Kamuoyunda Ermeni Propagandası," *ÇTTAD*, XII/24, (Bahar 2012): 88-102.

27 Münir Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)* (Yay.Haz.: U. Demirbaş, H. Osman Çınar, v.d.) (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 53, 2001): 27-73; Ayrıca Amerika'daki Ermeni lobisi için bkz. Asil S. Tunçer, *ABD'de Ermeni Diasporasının Çalışmaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006): 104-120.

olduğunu belirtmektedirler. Örneğin *Harrisburg Telegraph*, Amerikan himayesinin Levant'taki mültecilere ve yaralılara koruma sağladığını yazmıştır. Misyonerlik binalarının canlarını kurtarmak için kaçan insanlarla dolup taşıdığı ve açlıktan ölmek üzere olan yerlilere yardım edildiği belirtildikten sonra Nasturiler'den bahsedilmiş ve Nestorius takipçilerinin Urfa'ya çekilip Hıristiyanlık propagandası yapmaya başladıkları yazılmıştır.²⁸

ABD, Osmanlı sınırları içerisinde bulunan vatandaşlarını ve dindaşlarını yakından takip ederek onları birçok yoldan korumaya çalışmış, buna karşılık Osmanlı Devleti de gerekli hassasiyeti göstermiştir. ABD, Osmanlı karasularına *Tennessee* ve *North Carolina* adlı iki savaş gemisi göndermiştir²⁹. Basında bu durum her zamanki gibi dramatize edilerek sunulmuştur. *Harrisburg Telegraph*'ta “*Amerikan Gemilerine Yaklaşamadılar*” başlığı ile verilen haberde, o yaz Beyrut'ta Türk otoritelerinin yerleşik Amerikan misyonerlerinin gemiye binmesine izin vermedikleri ve öncelikle üstlerinin aranması istendiği yazılmıştır. Buradaki Amerikan gemisinin ziyareti için Amerika'nın egemenliğini temsil eden Başkonsolos dışında kimsenin gemiyi ziyaret edemediği yazılmıştır. Bazı Amerikalılar kendilerine neredeyse savaş esiri gibi davranıldığından söylenip durmuşlardır. Böyle bir kötü tablo çizildikten sonra olayların kötüleştiği, İngiliz, Fransız, Rus misyonerler ve savaşan tarafların vatandaşlarının Şam'da hapsedildiği ve bu durumun uzun süreden beri devam ettiği yazılmıştır. Gazete, misyonerlerin daha iç kısımlara, antik dönemin Edessa'sı olan Urfa'ya doğru gönderildiklerini ve oradaki bir Ermeni manastırına kilitlendiklerini belirtilmiştir.³⁰

ABD'nin Osmanlı'da yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinin hedefinde olan milletlerden biri de Ermeniler olmuştur. ABD misyonerleri Ermenileri Protestanlaştırmak için büyük bir faaliyet içinde olmuşlardır³¹. Osmanlı'ya büyük zararları dokunan bu faaliyetlere ve olaylara karşı Amerikan basını durumu çok farklı değerlendirmiştir. Misyonerlik faaliyetleri konusunda endişelerinin odak noktası Türkiye olmuştur. *Los Angeles Times* ve diğer başka gazeteler, Amerika'daki Hıristiyanların artık Türkiye'de misyonerlerin durumunun ne kadar kötü olduğunu farkında olduğunu, Osmanlı hükümetinin Ortaçağ'dan beri yapılan en büyük zulümleri Ermeni Hıristiyanlarına yaptıklarını ve sırada Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğunu yazmışlardır³².

28 *Harrisburg Telegraph*, 2 Nisan 1915.

29 Fatih Gencer, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 46, (2009): 253.

30 *Harrisburg Telegraph*, 20 Ağustos 1915.

31 Özgür Yıldız, “Amerika'nın Ermeniler Üzerindeki Faaliyetleri ve Osmanlı Devletine Etkileri,” *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: XXII (2015): 241-246.

32 *Los Angeles Times*, 25 Eylül 1915.

Ermeni olaylarının Amerika'da ve dünyada kara propaganda olarak kullanılmasında yazdıkları ile büyük etkisi olan ABD'nin Osmanlı Büyükelçisi Henry Morgenthau³³, raporları ile basında yankı uyandırmıştır. “*Bir Ulusun Kökünü Kazımak*” başlığı ile verilen bir haberde mayıstan beri katledilen veya açlıktan ölen 350.000 Ermeni'ye dair yayımlanan resmi raporun Hıristiyanların nasırlaşmış vicdanına etki etmediği belirtilmiştir. En kısa sürede ciddi adımlar atılmazsa Ermenilerin kökü kazınacak ve sıra Türkiye'deki Yahudilere geleceği belirtilirken, orta yaşlıların 1895-1896 yıllarındaki Ermeni katliamlarını hatırlayacağı yazılmıştır. Gazetelerde dönemin padişahı Sultan Abdülhamid, “*Lanetli Abdül [Abd'l-lanet]*” ismi ile anılmıştır. Yine de o zamanki katliamda öldürülen Ermenilerin sayısının 50.000'i geçmediği yazılmıştır. Gazete, şimdiki durumda zirveye çıkmamış olmakla beraber Türkiye'de öldürülen Ermenilerin sayısının bunun yedi katına ulaştığı iddia etmiştir. Urfa olayları ile ilgili haberde, “*Amerika Yardıma Gidiyor*” alt başlığı ile Amerikalıların çok şey yapmış olduğu, bazı konsolosların da aynı şekilde kahramanca davrandığı belirtilmiştir. Haberde, İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyan vatandaşlarının bir Ermeni manastırında gözaltında tutulduğu belirtilirken, Urfa'da Amerikan konsoloslugu yapan Konsolos Leslie'nin çabaları şöyle övülmüştür:

“*Ücra bir köşedeki bu şehirde (Urfa bu arada İbrahim'in yaşadığı ve oğlu İshak'a eş olarak aldığı Rebeke'yı bulduğu Harran'a birkaç mil uzaktadır.) gözaltında tutulan bu topluluğun yaşadığı zulümler Bay Leslie tarafından çok büyük oranda azaltılmıştır*”³⁴.

Türlere karşı ABD'de Ermeniler ile ilgili yoğun karalayıcı bir propaganda yapılmasında Türkiye'den ABD'ye iltica eden Ermenilerin büyük etkisi olmuştur. Ermeniler 1899-1914 tarihleri arasında ABD'ye yoğun bir şekilde göç etmişler. Bu tarihler arasında 50.000'in üzerinde Ermeni, bu ülkeye göç etmiş ve burada önemli bir güç haline gelmişlerdir³⁵. Bahsettiğimiz durumun etkisini gösterdiği haberler fazladır. Urfa Ermeni olaylarının taraflı olarak haber yapıldığına bir örnek 24 Eylül 1915 tarihinde *New York Tribune* gazetesinde neşredilmiştir. “*Mülteciler Urfa'da Korkunç Ermeni Katliamlarına Tanıklık Ettiler*” başlığı ile verilen haberde, Urfa'dan gelen mültecilerin, orada müttefik vatandaşlarla gözaltında tutulurken yaşadıkları korkunç eziyetlerin haberlerini getirdikleri yazılmıştır. Haberde, bölgeden gelenlerin Urfa'da yemek ve hizmetçileri olduğu ve papazları katledilen bir Ermeni manastırında

33 Eric Feigl, *Ermeni Mitomanyası*, 109; Haluk Selvi, “ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau Öyküsü ve Gerçekler,” *Marmara Üniversitesi Türklere ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri*, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/abd-buyukelcisi-henry-morgenthau-oykusu-ve-gercekler/>.

34 *Harrisburg Telegraph*, 23 Eylül 1915.

35 Mithat Kadri Vural, *Cumhuriyet Döneminde Türk Kamuoyunda Ermeni Sorunu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi AİT Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011): 27-30.

tutuldukları belirtilmiştir. Urfa'nın korkunç sahnelere tanıklık ettiği 19 Ağustos'taki Ermeni katliamına şahitlik ettikleri belirtildikten sonra, Türklerin sistematik olarak erkekleri öldürdüğü, kadın ve çocukların çöllere sürüldüğü ve binlercesinin buralarda telef olduğu yazılmıştır. Devamında kadın ve çocukların son grubu Urfa'yı 24 Ağustos'ta terk ettiği, İskenderiye'de, pis yerlerde, yarı aç şekilde iki hafta bekletildikleri ve en sonunda İskenderiye'ye gelmek için bir Amerikan gemisine binebildikleri yazılmıştır. Aynı haberde Cemal Paşa'nın Siyonistlerin kökünü kazımaya kararlı olduğu ve Yahudileri Filistin'e bir daha sokmamaya yemin ettiği belirtilmiştir.³⁶

Bir diğer haberde gazetelerin büyük bir güce ve etkiye sahip olduğu yazıldıktan sonra, İncil'de anlatılanların yaşanan olaylara olan benzerliğine değinilmiştir. *The Topeka Daily State Journal* gazetesi, "...hepimiz, şimdiki savaşta askeri bir merkez olan ve Mezopotamya'daki Urfa'ya çağrılmadan önce Şam'da Türkler tarafından aylar boyunca gözaltında tutulan Fransız, İngiliz, Rus ve İtalyan vatandaşlarına dair haberleri okuduk" diyerek olay, okuyucuların dini duygularına hitap edilmeye çalışılmıştır³⁷.

Basında, Türklerin barbar olduklarını belirten haberlere sıklıkla rastlamak mümkündür. *Harrisburg Telegraph* gazetesindeki habere göre, Diyarbakır ve civarında, her şeyden uzak oldukları için Türkler istedikleri herkesi, resmi veya sivil ayırım yapmaksızın öldürmüşlerdir.Devamında Dr. Smith'in oradakilere evinde yardım ettiği,yine onun Müslümanlara göre suçlu olduğu, çünkü karısını ve bebeğini korumak için evinde dört tane de tabanca sakladığı yazılmıştır. Bununla beraber mülküne el konulduğu, aranıp tüm belgelerinin ele geçirildiği, karısı ve bebeğiyle limana yaptıkları yolculukta Dr. Smith'in çok ciddi bir şekilde hasta olduğu, Urfa'ya geldiğinde buradaki Amerikan misyonerlerin yanında kalmasına izin verilmediği belirtilmiştir³⁸.

Gazetelerin konu ile ilgili haber başlıkları ve içerikleri bir hayli etkileyici olmuştur. Örneğin *Highland Recorder* gazetesinde "Urfa Ermenileri Boğazlandı" başlığı kullanılmıştır. Gazete, Urfa bölgesinden yeni Ermeni kıyımları haberi geldiğini belirtmiş ve Antik dönemin Edessa'sı olan Urfa şehrinin Mezopotamya'nın kuzeybatı kesimlerinde yer aldığı bununla beraber birçok Hıristiyan okuluna sahip olduğu belirtildikten sonra Urfa'nın pamuk endüstrisininin faal bir merkezi olduğuna işaret edilmiş³⁹. Genel olarak gazetelerin verdiği mesaj şu şekildedir: Urfa tarihi bir yerdir, Hıristiyanlar için

36 *New York Tribune*, 24 Eylül 1915.

37 *The Topeka Daily State Journal*, 16 Ekim 1915.

38 *Harrisburg Telegraph*, 29 Ekim 1915.

39 *Highland Recorder*, 5 Kasım 1915.

kutsal bir şehirdir. Tarım anlamında zengin bir yerdir. Türkler ise barbar ve katillerdir. Ermeniler-Hıristiyanlar Urfa'da katledilmektedir.

Amerika'nın Osmanlı ile ilişkileri başladıktan sonra o da diğer Avrupa ülkeleri gibi Osmanlı'da çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle misyonerlik teşkilatı olan BOARD, Anadolu'da kurdukları okullar ile geniş ve etkili bir faaliyet şansı yakalamıştır. Bu okullarda büyük bir misyonerlik faaliyeti yapılmış,⁴⁰ azınlıkları kışkırtıcı faaliyetlerde bulunulmuştur⁴¹. ABD Board teşkilatına bağlı misyonerler Anadolu'nun birçok yerinde Ermenilere özel, kışkırtıcı eğitim faaliyetleri yürütmelerinin yanında⁴², diplomatik görevler gibi görevlerde de bulunmuşlardır. Amerikalı Francis Leslie, bu şekilde görev alan kişilere bir örnektir. Amerikan misyonerlik teşkilatının Urfa'dan sorumlu misyoneri Francis H. Leslie, I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla misyonerlik görevinin yanında Amerika'nın Urfa konsolosu görevini de üstlenmiştir. Sevk ve İskan Kanunu'nun çıkartılmasıyla beraber 1915 yazında Urfa'daki birçok misyon binasına hükümet tarafından el konulmuştur. Leslie, 1915 Ekim'inde kötü şartların etkisiyle ölmüştür. Urfa Körler Okulu, Amerikan misyonerlik teşkilatına bağlı olarak görev yaparken Leslie'nin ölümü ile kapanma durumuna gelmiştir⁴³. Urfa'da cereyan eden bu olay Amerikan gazetelerinde farklı farklı neşredilmiştir. Gazeteler bu olayları şu şekilde aktarmaktadır:

“Ermeni Katliamlarında Amerikan Vatandaşları.

İsviçre, Basel 29 Kasım – Buradaki gazeteler yeni yapılan Ermeni katliamlarında bir takım Amerikalıların ve başka yabancıların da bulunduğuna dair bilgi aldı. Mezopotamya'daki Urfa'da bulunan yabancılar, buradaki Ermenileri, mümkün olduğu müddetçe kendilerini korumalarında yardım ediyorlardı. Fakat nihayetinde Türkler tarafından ezildiler ve katledildiler. Bu şehirde, Michigan'lı Francis Leslie olduğuna inanılan bir Amerikan misyoner öldürülmüştü”⁴⁴. Rahip Leslie Türkler Tarafından öldürüldü⁴⁵.

40 Gülbadi Alan, “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri,” *İslam Araştırmaları Dergisi* 20, Sayı:4 (2007): 464-473; M. Metin Hülagü, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye,” *İslam Araştırmaları Dergisi* 20, Sayı:4 (2007): 429.

41 Emine Dingiş, “Amerikan Misyoner Okullarının Ermeni Ayrılıkçı Hareketindeki Yeri,” *Hoşgörülen Yol Ayrımına Ermeniler II, Erciyes Üniversitesi-Neşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu 22-24 Mayıs 2008 Bildiri Kitabı*, (Yay. Haz.: M. Metin Hülagü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan), (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009): 33-39; Cemal Sezer, “Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914),” *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 1-2 (Haziran-Aralık 2010): 60-65.

42 Yahya Bağçeci, “Osmanlı Devleti'nde Amerikan Misyonerlerinin Ermenilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri,” *Turkish Studies*, 3/4, (2008): 174-181.

43 İdris Yücel, “Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914),” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, , Yıl: 7, Sayı: 14 (Güz-2011): 80-81.

44 *Honolulu Star Bulletin*, 29 Kasım 1915.

45 *Los Angeles Times*, 29 Kasım 1915; *The Ogden Standard*, 29 Kasım 1915; *Richmond Times-Dispatch*, 29 Kasım 1915; *Norwich Bulltin*, 29 Kasım 1915; *The Alaska Daily Empire*, 29 Kasım 1915.

Diğer birçok Amerikan gazetesi olayı daha geniş alarak Leslie'nin Türklerin elinde öldüğünün doğrulandığını, Urfa'daki Ermenileri ölümden korumaya çalışırken Sultan'ın yağmacı vatandaşları tarafından öldürüldüğü ve kendisinin eski bir papaz olduğunu belirtmiştir. Haberde, Türkiye'de yorucu ve faal bir görevi olduğu belirtilmiştir. Gazeteler, haberin devamında ise 1912'den beri Urfa'da bulunan Leslie'nin Amerika Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği tarafından ölüm haberi ve ölüm sebebinin verildiğini belirtmiştir. Leslie'nin ölüm sebebi zehirlenmedir. Gazetelere göre Francis Leslie, Urfa'da gözaltında tutulan 300 Fransız, İtalyan ve Rus mülteci için aracılık yapmaktadır. Amerikan konsolosluğu için, gözaltında tutulan vatandaşlara sağlanan aylık ziyaretlerin idare edilmesini sağlamakla görevlendirilmiştir, fakat Türk hükümeti bu buluşmaları tanımayı reddetmiştir⁴⁶.

Urfa'dan gidenlerin anlattığı hikâyeler gazetelerin neşrettiği konuların başında gelmektedir. Örneğin *The Sunday Star Washington* gazetesi “*Küçük Asya'daki Ermeni Katliamlarının Hikâyeleri*” başlığı ile verilen bir haberde, Urfa'dan mültecinin anlattıkları şu şekilde servis etmiştir:

“İskenderiye'den 150 mil içerde olan ve bir dereceye kadar önemli bir Türk kenti olan Urfa'da müttefik devletlerin vatandaşları – Fransızlar, İngilizler ve Ruslar – asıl sahipleri öldürülen veya sürülen bir Ermeni manastırında gözaltındaydılar. Kişisel rahatlığa olanak sağlayan hiçbir şey yoktu – ne sandalye, ne yatak ne de çatal, kaşık, bıçak. Mülteciler bir araya toplanıp bir aşçı tuttu ve kendi yiyeceklerini almak için ayarlamalar yaptılar. Zira Türkler yemek yemeleri için hiçbir şey vermiyorlardı. Bayan Young Urfa'daki mahkûmları ayda bir ziyaret edip para ve iase getiren Halep'teki Amerikan konsolosunun yardımı olmasaydı açlıktan öleceklerini söylüyor... Ağustos'ta, Urfa'daki büyük katliamı müteakip, erkekler orada tutulmaya devam edilirken kadınlar salıverildi”.

Haberin devamında Urfa'nın olaylar yaşanırken ki durumu ve Türklerin barbarlığı tanığın ifadeleri ile şöyle aktarılmıştır:

“Silah atışları 19 Ağustos'ta saat 17:00 civarında başladı ve sesleri, biz akşam yemeğinde olduğumuz vakitten gecenin geç saatlerine kadar duyabiliyorduk. Sonraki gün Dr. Young yapabileceği bir şey olup olmadığını görmek için şehre gitme cesaretini gösterdi. Her caddenin cesetlerle dolu olduğunu gördü ve Urfa'da tek bir Ermeni'nin

46 *The Grand Forks Daily Herald*, 29 Kasım 1915; *The Bee Omaha*, 30 Kasım 1915; *Hawaiian Gazette*, 30 Kasım 1915.

kalmadığına kanaat getirdi. Katliam önceden planlanmış gibiydi, sistematik bir şekilde ev ev dolaşmış. Tüm erkekler vurulmuş veya o şekilde ölüme terk edilmiş. Bayan Young sahile giden yolda, kendi gözleriyle bir deri bir kemik kalmış yüzlerce ölü görmüş ve artık insandan ziyade vahşi hayvanlara benzeyen, hayatta kalan, birkaç perişan kişi. Urfa'daki dükkanların hemen tamamının sahibi Ermenilerdi. İlaç yapma kabiliyetine sahip, şehirdeki tek eczacı da dâhil olmak üzere hepsi öldürüldü. Kuzeyde, Van'ın Ruslar tarafından elde edildiği haberi, Urfa'dakileri galeyana getirmiş. Bayan Young'un dediğine göre en azından yapılan resmi açıklama buymuş. Katliamın izlerini Amerikan konsolosundan ve diğer tarafsız devletlerin temsilcilerinden büyük çaba harcadığımı da söyledi, Bayan Young. Kan izleriyle kaplı sokaklara, izleri gizlemek amacıyla kum atılmış ve cesetler sürüklenip bir vadiye atılmış. Urfa'daki katliamın hemen ardından Türkler kadın mahkûmları salmaya başlamışlar. Bayan Young 24 Ağustosta ayrılmış. O ve eşlikçileri önce Halep'e oradan da İskenderun'a gitmiş"⁴⁷.

Urfa'da Ermenilerin öldürülmesinde Almanların parmağı olduğu ile ilgili Amerikan gazetelerinde birçok haber vardır. 6 Ekim 1916 tarihli *Hawaiian Gazette*, başka bölgelerdeki yurttaşlarının başına gelenleri gören Urfa'daki Ermenilerin şehirlerinden ayrılmayı reddettiğini ve direnmeye başladıklarını yazmıştır. Gazetede Ermenilerin direniş kararı almaları ile şehrin bombalanması emrini Alman Kont Wolf von Wolfskehl'in verdiği belirtilmiştir⁴⁸. *The Washington Herald* gazetesi ise "Türklerin Vahşiliklerini Anlatan Dışarı Sızdırılmış Notlar" başlığı ile verdiği haberde, iki Alman rahibinin Türk askerlerinin "kadınlara tecavüz ettiklerine ve çocuklarını Fırat'a attıklarına" dair şahitlik ettiklerine yer verilmektedir. Bununla beraber gazetede, Musul'daki Alman konsolosunun Musul'dan Halep'e giden yolda çok fazla kesilmiş çocuk eli gördüğünü ve sokakların bu kesik çocuk elleri ile kaplanabileceğini yazılmıştır. Urfa'daki Alman hastanesinde iki eli de kesilen küçük bir kız olduğu da ilave edilmiştir. Aynı gazete, Almanların, tüm bir ırkın yarısından fazlası olan 1.000.000'dan fazla Ermeni'nin katledilmesine tanıklık etmekten başka bir şey yapmadıklarını söylemiştir⁴⁹.

Amerika'da önemli bir nüfusa sahip olmaya başlayan Ermeniler⁵⁰ bu ülkede Ermeniler lehine, Türkler aleyhine giderek artış gösteren bir karalayıcı

47 *The Sunday Star Washington*, 26 Aralık 1915.

48 *Hawaiian Gazette*, 6 Ekim 1916.

49 *The Washington Herald*, 12 Kasım 1916.

50 Emrah Büke, "Birleşik Devletler Çatısı Altında Ermeniler: Oluşumlar ve Faaliyetler," *Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* XII. Sayı: 1, (Bahar 2010): 67-73.

propaganda yapmışlardır. Türklere karşı yapılan asılsız haberler Osmanlı Devleti'ni çok rahatsız etmiştir⁵¹. Bu karalayıcı ve tek taraflı haberlerden biri *Albuquerque Morning Journal* gazetesinde “*Ermeniler Çöllere Çekildi ve Katledildi*” başlığı ile neşredilmiştir. Ermenilerin öldürülmesini anlatan birçok şey anlatıldıktan sonra Urfa'daki bir geçidi tutan iki veya üç yüz kişilik Ermeni kadın grubunun üyeleri olduğundan bahsedilmiştir. Gazete, erkekleri daha önce haince öldürülmüş kadınlar için göçün, bundan daha az acı verici bir durum olmadığını yazmıştır⁵². *The Arizona Republican* gazetesinde yazılanlara göre tüfekleri ile geçidi savunan kadın grubu ile baş etmek için Türkler, topları kullanma yolu gitmişlerdir⁵³.

Amerikan basınında Ermeni olaylarında Almanların rolü *The Tonopah Daily Bonanza* gazetesinde uzunca anlatılmıştır. “*Almanlar Ermenilere Acı Çektiriyor*” başlıklı habere göre Hristiyan Ermenileri öldürme planını Almanlar yapmış ve bunu Türklere onlar sunmuştur. Hatta Ermeniler nerede direnmeye kalksa Alman topları onları dağıtmaktadır. Bu bilgileri Mardin'deki cemaat rahibi Alpheus Newell Andrus'tan aldıklarını belirten gazete, ileri görüşlü Almanların Türkiye'yi tamamen ele geçirmeyi ve tüm Ermeni ırkından kurtulmayı planladıklarını yazmıştır. Gazeteye göre Kürtler ile Türkler bu işi beraber yapmaktadırlar. Haberde Türklerin, ilk başta Ermenilerin önemli sanatçılar ve iş adamları olmalarından dolayı bu teklifi reddettikleri, zira böyle bir durumda Türklerin ekonomisinin sarsılacağına düşünülüyor belirtmiştir. Ama Almanlar onların yerlerini alacaklarını vaat edince sorun çözülmüş ve katliama başlanılmıştır. Gazete, Türk askerlerinin bazı yerlerde Ermenileri alt edemediğini belirtmiştir. Bu kadarıyla yetinmeyen gazete, devamında Urfa'daki Ermeni olaylarını şöyle özetlemiştir:

“Urfa'da, acıların kentinde, Ermeniler göçe direndi ve aileleri ile kiliselerini savunmaya başladılar. Şehrin kendilerine ait olan kısmında, kendilerine taştan evlerine kilitlediler. On gün boyunca, Türk askerlerinin onları çıkarmaya yönelik tüm çabalarına direndiler. Sonunda kazanabilirlerdi ama Alman subaylar eğitilmiş topçular getirip namluları evlerine doğrultunca kaçmaya zorlandılar. Pek tabii böyle bir halkın yok olmasına izin verilmemeli. Urfa ve civarında yardım edilecek halen 6.300 kadarı var. Amerika halkı onlara yardım etmeyecek mi⁵⁴?”

51 Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları I* (Haz.: Necati Aktaş, Mustafa Oğuz, Mustafa Küçük) (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 15, 1993): 1.

52 *Albuquerque Morning Journal*, 20 Haziran 1917.

53 *The Arizona Republican*, 15 Temmuz 1917.

54 *The Tonopah Daily Bonanza*, 8 Ekim 1917.

Almanların, Ermenilerin öldürülmesinde büyük etkileri olduğuna ilişkin haberler *Grand Forks Herald* gazetesinde “*İncil’de Bahsedilen Topraklardaki Hıristiyanların Yok Edilmesi İçin Türkler Tarafından Kullanılan Aracılar*” başlığı ile verilmiştir. Haberde, Urfa’nın 1895’te meydana gelen, meşhur Ermeni katliamının olduğu bir şehir olduğu, fakat bu sefer Ermenilerin göçe direnme ve ailelerini korumaya karar verdikleri belirtilmiştir. Gazetede Ermenilerin on gün boyunca askerlerin onları çıkarma çabalarına karşı direndiklerini ve nihayetinde girdikleri bu savaşı kazanabilecekken Alman subaylarının eğitilmiş topçuları gelip onları kaçırmaya zorladıkları yazılmıştır⁵⁵.

İslam ve Türk fobisi, *New York Tribune* gazetesinde Urfa ve Alman topçuları ile ilgili bir haber aktarılırken çok bariz şekilde görülebilir. Gazetenin şu yazısı tam bir kara propaganda örneği şöyledir:

*“Herkesin bir hikâyesi var. Amerika’dan maaş alan beş bin kişiden hiçbiri yoktur ki İslam’ın kılıcının keskinliğini hissetmesin. Tüm Amerikan çalışanları evlerini ve mallarını kaybetti. Örneğin Gracey, Alman misyonerlerle ilişkili olarak on yıldır Urfa’daydı. Bu misyonerlerden biri Alman topçu yüzbaşısı çıktı ve Amerikan misyonerlerinin üzerine çevrilen topları ve sayısız defa, misafir olarak ağırlandığı yeri yerle bir eden topçuları eğiten ondan başkası değildi”*⁵⁶.

15-16 Nisan 1918 tarihli Amerikan gazetelerinde sürülen Ermenilerin Eriha yolunda oldukları, Osmanlı Askerleri tarafından aylar boyu yolda kaya kırmaya zorlandıkları yazılmıştır. Haberlerde, Türkler tarafından Urfa ve daha başka şehirlerden sürüp çıkarılan sürgün Ermenilerin aylarca süren türlü eziyetler sonunda Kudüs’e İngiliz motorlu kamyonlarıyla taşındıkları belirtilmiştir⁵⁷.

Urfa’daki Ermeni olayları ve Ermenilerin Almanların eliyle öldürüldüklerine dair haberler 19 Mayıs 1918 tarihli *San Fransisco Chronicle* gazetesini tarafından neşredilmiştir. Haberde, yine hep öldürülenlerin Ermeni olduğundan bahsedilmektedir. Olayın failleri ise Türkler ve onların müttefiki Almanlardır. Habere göre, Urfa’da kızlar, kadınlar ve yaşlı adamlar, yaklaşan düşmana karşı savaşmak için örgütlenmiş, onları göç ettirmeye gelen Türklerin ilk bölüklerini püskürtmüştür. Fakat daha sonra, Prusyalı subayların idare ettiği, 20.000 kişilik birinci sınıf Müslüman askerleri, şehre varmış; yaşlı adamlardan müteşekkil, şehrin ileri gelenlerinin oluşturduğu bir temsil heyeti kılık değiştirip Halep’e

55 *Grand Forks Herald*, 9 Ekim 1917.

56 *New York Tribune*, 13 Ocak 1918.

57 *The Sun*, 16 Nisan 1918; *The Chattanooga News*, 15 Nisan 1918; *San Fransisco Chronicle*, 16 Nisan 1918.

giderek buradaki Türk kalesinde bulunan subaylara rüşvet vererek çeşitli silahlar almıştır. Gazete bundan sonraki olayları şu şekilde yazmıştır:

“Saldırı yapıldı. Türkler, ihanet sayesinde savunmalardaki gizli bir geçitten şehre girmeyi başardılar. Bu şekilde yaklaşma tarzı, onlara, şehirde yıllar boyunca Alman misyonerliği yapan Herr Eckarte’dan tarafından önerildi. Herr Eckarte her zaman Ermenilere karşı bir sempati göstermiş, rahiplik yapmış, doğu kilimlerinin üreticisi olmuş ve şehir halkının hem işvereni hem de danışmanı halinde yaşamıştır. Ama şimdilerde üzerinde Prusya topçu subayı üniformasıyla sokakta at sürerken, bir kılıç ve tabanca ile eski komşularını öldürürken görülüyor. Bir süreliğine katliam başarılıydı. Zira Herr Eckarte gözü dönmüş Türklere, Ermeni savunmalarının can alıcı noktaların gösteriyordu. Ama kadınlar el bombaları atarak ve tüfeklerini ateşleyerek dışarı çıkıp, işgalcileri dağıttılar, nihayetinde savaş hattını eski haline getirdiler. Türkler geri çekildi ve Alman Genelkurmayı Halep’e topların getirilmesi için gitti. Şehrin savunmalarının planını mükemmel şekilde bilen Herr Eckarte, gelen topları kumanda etti. Bu yıkıcı ateş karşısında düzenleri bozulan ve dağılan kadınlar ve yaşlı adamlar, yine de görkemli şekilde savaştılar ve ilk Türk saldırısını püskürttüler. Onların mühimmatına mal oldu ve piyadeler tekrar saldırdığında son fişeklerini ateşlediler, son el bombalarını attılar ve ya zehir ya da kendilerini bıçaklarının üzerine atarak intihar ettiler. Ölme halindeyken bile, onların çoğu, Türkler tarafından saldırıya uğradı. Hayatta kalanlar, Alman Genelkurmayının emriyle katledildi”⁵⁸.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti uzun seneler Ermeni meselesi ile ilgili devamlı suçlanmışlardır. Urfa’daki Ermenilerin, Müslümanlar tarafından sürülüp öldürüldükleri, Ermeniler ve batı tarafından iddia edilmektedir. Bahsedilen olay Türk ve Müslümanların ölüm kalım savaşı verdiği bir döneme denk gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun hiçbir döneminde bir milleti, ırkı, dili, dini ve rengi asimile etme gibi bir tefekkürü olmamıştır. Böyle bir siyaset takip etmediği sınırları içerisindeki farklılıklardan ve daha birçok olgudan anlaşılabilir. Esasen Ermeni meselesinin ortaya çıkışında ve devamında gelişen olaylarda Rusya, İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerin büyük etkisi olduğu hakikati herkesçe bilinir. Bu ülkeler, Ermenileri çeşitli amaçları uğruna kullanma yoluna gitmişler ve neticede hem Ermeniler

58 San Fransisco Chronicle, 19 Mayıs 1918.

hem de Müslümanlar çok büyük acılar yaşamışlardır. Bu acıların yaşanmasında basın-yayın faaliyetlerinin büyük rolü bulunmaktadır. Özellikle 19.yüzyıl ve sonrasında basın-yayın faaliyetleri top ve tüfekten çok daha etkili olmaya başlamıştır ki bahsettiğimiz ülkeler bu gücü çok iyi kullanmışlardır ve halen kullanmaya devam etmektedirler. İncelediğimiz dönemde de Amerikan basını sık sık Urfa'daki Ermenileri ve Ermeni olaylarını gündeme getirmiş ve büyük bir kara propaganda örneği sergilemiştir. Yazılıp çizilenler ise hep tek taraflı olmuştur. Basına göre hep ezilenler ve katledilen taraf Ermeniler olmuştur. Gazete haberlerine bakılırsa tek bir Türk'ün burnu kanamamıştır. Burada ABD basınının Ermeni olaylarını yansıtmaya biçimi tek taraflıdır ve Ermenilerin lehine bir propaganda yapılmıştır. ABD basını, bütün bunları bilgi eksikliğinden yapmış değildir. Ermenilerin inanç olarak kendilerine yakın olmaları, ABD'de önemli bir Ermeni nüfusu olması ve yine Ermenilerin orada güçlü bir lobiye sahip olmaları söz konusu basının tavrını daha anlaşılır hale getirmektedir. Bu noktada tarihi hakikatlerin Ermeni ve Batı kamuoyuna anlatılması için daha çok gayret gösterilmesi, hem Ermenilerin hem de Türklerin faydasına olacaktır.

KAYNAKÇA

I. Gazeteler

Albuquerque Morning Journal, 20 Haziran 1917.

Grand Forks Herald, 9 Ekim 1917.

Harrisburg Telegraph, 20 Ağustos 1915; 2 Nisan 1915; 23 Eylül 1925; 29 Ekim 1915.

Hawaiian Gazette, 30 Kasım 1915; 6 Ekim 1916.

Highland Recorder, 5 Kasım 1915.

Honolulu Star Bulletin, 29 Kasım 1915.

Los Angeles Times, 25 Eylül 1915; 29 Kasım 1915

New York Tribune, 13 Ocak 1918; 24 Eylül 1915.

Norwich Bullutin, 29 Kasım 1915

Richmond Times-Dispatch, 29 Kasım 1915

San Fransisco Chronicle, 16 Nisan 1918; 19 Mayıs 1918.

The Alaska Daily Empire, 29 Kasım 1915.

The Arizona Republican, 15 Temmuz 1917.

The Bee Omaha, 30 Kasım 1915

The Chattanooga News, 15 Nisan 1918

The Grand Forks Daily Herald, 29 Kasım 1915

The Ogden Standard, 29 Kasım 1915

The Sun, 16 Nisan 1918

The Sunday Star Washington, 26 Aralık 1915.

The Tonopah Daily Bonanza, 8 Ekim 1917.

The Topeka Daily State Journal, 16 Ekim 1915.

The Washington Herald, 12 Kasım 1916.

II. Kitap ve Tezler

Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri 1914-1918, Cilt: 1, (Ed.: Ahmet Tetik)
Ankara: Gen.Kur.ATASE ve Gen.Kur. Denetleme Başkanlığı Yayınları,
2005.

Bilgi, Nejdet. *Ermeni Tehciri ve Boğazlayan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in Yargılanması*. Ankara: Köksav Yayınları, 1999.

Ermeniler Tarafından Yapılan Katliam Belgeleri I. Yay. Haz.: Uğurhan
Demirbaş, Ali Osman Çınar vd. Ankara: T.C Başbakanlık Devlet Arşivi
Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 49, 2001.

Feigl, Eric. *Ermeni Mitomanyası*. İstanbul: Çr Yayıncılık, 2007.

Gürün, Kâmuran. *Ermeni Dosyası*. Ankara: TTK Basımevi, 1983.

Hüseyin Nazım Paşa. *Ermeni Olayları I*. Haz.: Necati Aktaş, Mustafa Oğuz,
Mustafa Küçük. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993.

Karakaya, Recep. *Kaynakçalı Ermeni Meselesi Krolonjisi (1878-1923)*.
İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı
Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:52, 2001.

Karinyan, A.B. *Ermeni Milliyetçi Akımları*, Çev. Arif Acaloğlu. İstanbul:
Kaynak Yayınları, 2006.

Küçük, Cevdet. *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı
(1878-1897)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984.

Münir Süreyya Bey. *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*.
Yay.Haz.:U. Demirbaş, H. Osman Çınar, vd. Ankara:T.C. Başbakanlık
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın
Nu: 53, 2001.

Parmaksızoğlu, İsmet. *Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri
Emeller*. Ankara: DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü, 1981.

Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cilt: 1. (İstanbul: Faisal Finans Kurumu Yayını, 1986.)

Tunçer, Asil S. *ABD’de Ermeni Diasporasının Çalışmaları*. İzmir: DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Vural, Mithat Kadri. *Cumhuriyet Döneminde Türk Kamuoyunda Ermeni Sorunu*. (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi AİİT Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.

III. Makaleler

Açıkses, Erdal ve Ebru Güher. “Ermeni Sorununun Ortaya Çıkmasında Amerikan Basın-Yayın Faaliyetlerinin Rolü.” *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu (6-8 Mayıs 2015- Erzurum), Bildiriler Kitabı II*,(Ed.: Tolga Başak, Mevlüt Yüksel), Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:1201, (2016): 1033-1047.

Alan, Gülbadi. “Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri.” *İslam Araştırmaları Dergisi* 20, Sayı:4 (2007): 464-475.

Altuntaş, Zeynep. ”1890 Yılına Kadar Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında İngiltere’nin Rolü”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ermeni Özel Sayısı 7 Sayı:1*, (Haziran 2005): 151-183.

Ata, Ferudun. ”Divân-ı Harb-i Örf-i Mahkemelerinde Ermeni Tehciri Yargılamaları.” *Türkiye Araştırmaları Dergisi* 15, (2004): 297-323.

Bağçeci, Yahya. “Osmanlı Devleti’nde Amerikan Misyonerlerinin Ermenilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri.” *Turkish Studies*, Volume 3/4 (2008): 169-182.

Büke, Emrah. “Birleşik Devletler Çatısı Altında Ermeniler: Oluşumlar ve Faaliyetler”, *Kök Araştırmalar: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 12, Sayı:1 (Bahar 2010): 65-75.

Çiçek, Kemal. ”Osmanlı Ermenilerinin 1915’teki Tehciri: Bir Değerlendirme.” *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 3, Sayı: 6, (Yaz 2010): 1-14.

Demirel, Muammer ve Mehmet Takkaç. “Ermeni Tehciri Anıları Üzerine.” *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33, (2007): 263-276.

Dingeç, Emine. "Amerikan Misyoner Okullarının Ermeni Ayrılıkçı Hareketindeki Yeri." *Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler II, Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu 22-24 Mayıs 2008, Bildiri Kitabı*, (Yay. Haz.: M. Metin Hülügü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan) (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını: 163, 2009): 29-50.

Emrahov, Ziyad. "Rus Tarih Yazımında Ermeni Meselesi ve Sorunun Oluşumunda Çar Rusyasının Rolü." *Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi(19. Yüzyıldan Günümüze) Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, Bitlis, 12-14 Mayıs 2016*, (Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2017): 335-350.

Erdal, İbrahim. "Amerikan Belgelerine Göre; Ermeni Milliyetinin Oluşumunda Misyonerlerin ve Yardım Kuruluşlarının Rolü",*Hoşgörüden Yol Ayrımına Ermeniler II, Erciyes Üniversitesi-Nevşehir Üniversitesi II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu 22-24 Mayıs 2008, Bildiri Kitabı*, (Yay. Haz.: M. Metin Hülügü, Şakir Batmaz, Gülbadi Alan) (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını:163, 2009): 343-357.

Eser, Feridun. "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında ve Devamında Yabancı Devletlerin Rolü." *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı II, Sayı 61*, (2014): 905-916

Gencer, Fatih. "I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Amerikan Vatandaşlarına Yönelik Politikası." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 46 (2009): 250-264.

Hocaoğlu, Mustafa Celalettin. "1915 Ermeni Tehcirinde Kullanılan Güzergâhlar." *Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ermeni Meselesi Özel Sayısı IV, sayı 63 (Eylül-Aralık 2014)*: 2957-2975.

Hülügü, M. Metin. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyoner, Ermeni, Terör ve Amerika Dörtgeninde Türkiye." *İslam Araştırmaları Dergisi* 20, Sayı: 4, (2007): 429-450.

Kılıç, Davut. "Ermeni Meselesi'nin Siyasallaşmasında Emperyalist Devletlerin Rolü." *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23-24 (2007): 119-139.

Kolay, Erdal. "1920'li Yıllarda Avrupa'da Sinema ve Tiyatroda Ermeni Propagandası." *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (Güz 2017): 164-190.

- Kurtaran, Uğur. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi." *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:8, (Sonbahar 2011): 57-71.
- Küçükvatan, Mahir. "Tehcir Kararı Üzerine Amerika Kamuoyunda Ermeni Propagandası." *ÇTTAD* 12, Sayı: 24 (Bahar 2012): 87-107.
- Özdemir, Hikmet. "Çatışmalar." *Türk ve Ermeni İhtilâfi Makaleleri*. (Ed.:Hikmet Özdemir) Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:122, TBMM Basımevi, 2007: 155-210.
- Saray, Mehmet. "Ermeni Meselesi'nin Ortaya Çıkışı, Ermeni Meselesini Ortaya Çıkaranlar." *XI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bildiriler*, V. Ankara: TTK Yayını, 1994: 1755-1761.
- Sarınay, Yusuf. "Sevk ve İskân." *Türk ve Ermeni İhtilâfi Makaleleri*. (Ed.:Hikmet Özdemir). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:122, TBMM Basımevi, 2007: 211-234.
- Selvi, Haluk. "ABD Büyükelçisi Henry Morgenthau Öyküsü ve Gerçekler." *Marmara Üniversitesi Türkler ve Ermeniler Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri*. (erişim tarihi: 4 Ocak 2018)
<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/abd-buyukelcisi-henry-morgenthau-oykusu-ve-gercekler/>.
- Serdar, M. Törehan. "Ermeni Sevk ve İskânın (Tehcirin)Altında Yatan Nedenler." *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı:52, (2015): 221-264.
- Sezer, Cemal. "Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914)." *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1-2, (Haziran-Aralık 2010): 57-69.
- Sonyel, Salâhi R., "Turco-Armenian Relations and British Propaganda During The First World War." *XI.Türk Tarih Kongresi, Ankara, 5-9 Eylül 1990, Kongreye sunulan bildiriler*, Cilt:V. Ankara: TTK Yayını, 1994.
- Şükürov, Kerime. "Rusya'nın Siyasetinde 'Türkiye Ermenistanı' Meselesi: Oluşumu, Kuruluş Çalışmaları ve İflas." *Türk-Ermeni İlişkilerinin Bölgesel Politikalara Etkisi (19. Yüzyıldan Günümüze) Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, Bitlis, 12-14 Mayıs 2016. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2017: 459-470.
- Tosun, Ramazan. "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti." *Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:14 (2004): 143-163.

Yıldız, Özgür. "ABCFM (Amerikan Board) Arşivleri'nin Osmanlı-Amerikan İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi." *Tarih Okulu Dergisi* 9, Sayı: 27 (Eylül 2016): 519-541.

Yıldız, Özgür. "Amerika'nın Ermeniler Üzerindeki Faaliyetleri ve Osmanlı Devletine Etkileri." *Tarih Okulu Dergisi* 8, Sayı: 22 (Haziran 2015): 239-249.

Yurdakul, İlhami. "Urfa Ermeni Olayları ve 29 Aralık Vakası (1845-1914)." *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE Dergisi*, Sayı:1 (Aralık 2016): 136-144.

Yücel, İdris. "Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körlük Okulu (1902-1914)." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, Sayı: 14 (Güz 2011): 65-86.